

АКТИВНІСТЬ ДУХОВЕНСТВА КИЇВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ЩОДО ВІДКРИТТЯ ЦЕРКОВНИХ ШКІЛ У 1860-Х РОКАХ

У статті показано, що з ініціативи Київського митрополита Арсенія православне духовенство єпархії активно включилося у процес розширення мережі церковних шкіл для народу. Чинниками, що активізували діяльність духовенства було запровадження в Київській єпархії посади наглядача (спостерігача) за церковними школами та обговорення проекту плану влаштування народних училищ, що знайшло відображення на сторінках єпархіальної преси. Зазначено, що не дивлячись на закиди скептиків щодо участі духовенства в поширенні освіти серед народу, кількість шкіл та учнів у них невпинно збільшувалась. На прикладі Уманського повіту наведено статистику відкриття шкіл та показано діяльність духовенства щодо влаштування шкільних приміщень у 1860-ті роки.

Ключові слова: церковні школи, Київська єпархія, Уманський повіт, народні училища, благочинницькі округи, митрополит, наглядач за школами, церковнопарафіяльні школи.

Реформування освітньої сфери актуалізує вивчення історичного досвіду функціонування різних типів шкіл. У XIX ст. найпоширенішим типом шкільного навчання було церковне. Як цілком закономірно зазначають сучасні історики, «домінування церковних шкіл зумовлювалося потужною та нерідко безальтернативною просвітницькою роллю Церкви в аграрну епоху» [7, 9]. Тому початкова народна школа у зазначений час була у віддані православного парафіяльного духовенства. Церковна освіта у XIX ст. пройшла шлях від дяківського навчання на початку століття, через народні школи 30-50-х років, через піднесення шкільництва у 60-ті роки і спаду у 70-ті до повторного

розквіту у 1880-х і подальшого розвитку до кінця століття. Тобто упродовж століття двічі церковне шкільництво набувало особливого піднесення: у 1860-х і 1880-х роках. Активність православного духовенства у царині народного шкільництва у 1860-ті роки була зумовлена суспільно-політичним піднесенням, пов'язаним з ліквідацією кріпацтва та низкою важливих реформ. У Київській єпархії ще одним спонукальним чинником для активізації діяльності парафіяльного духовенства була глибока зацікавленість в поширенні освіти Київських митрополитів Ісидора, а потім Арсенія.

Освітня діяльність православного духовенства в XIX ст. досліджувалась сучасними істориками. Так, О. Драч висвітлила розвиток початкової освіти в Україні у 1861-1917 роках [2], Г. Степаненко аналізувала освітню діяльність православного духовенства в Україні у XIX – на початку XX ст. [9], В. Перерва підготував фундаментальне монографічне дослідження про церковні школи в Україні кінця XVIII – початку XX ст. [7] та ін. Але розглядаючи проблему у широких хронологічних межах, дослідники не акцентували увагу на Київській єпархії і діяльності духовенства саме у 1860-ті роки. А між тим, завдячуючи активній діяльності православного духовенства саме у 1860-х роках, народні школи були відкриті у переважній більшості сільських парафій Київської єпархії, яка випереджала за розвитком освіти усі інші єпархії імперії.

Метою даної статті є висвітлення активної участі духовенства Київської єпархії в обговоренні освітянських проблем та створенні широкої межі початкових народних шкіл. На прикладі духовенства одного з найбільших повітів єпархії – Уманського – показати динаміку збільшення кількості шкіл та влаштування шкільних приміщень у 1860-х роках.

Київську митрополичу кафедру Арсеній Москвін обійняв у жовтні 1860 року. З притаманною йому енергійністю, виваженістю та мудрістю він взявся за впорядкування справи поширення початкової народної освіти. Дізнавшись з офіційних даних, що в Київській єпархії числилось усього 385 церковнопарафіяльних шкіл (ЦППШ), митрополит Арсеній розпорядився, щоб священики заводили школи у своїх парафіях, і пастирськи-наполегливо

переконавав батьків віддавати своїх дітей у школи. Митрополичий указ був довгоочікуваним для парафіяльного духовенства, яке було підготовленим до його реалізації. Заохочуване єпархіальним Владикою, духовенство відкривало все нові і нові школи. До 1 січня 1861 року шкіл в єпархії налічувалось 1036 і навчалось в них 20923 особи (16269 хлопчиків та 4654 дівчинки) [1, 64].

Слідом за указом про відкриття ЦПШ в усіх приходах Київської єпархії, митрополит Арсеній резолюцією від 4 листопада 1860 року запровадив спеціальну посаду – спостерігача за церковнопарафіяльними школами [6]. У кожному повіті на неї були призначені священики, які мали вчительський досвід, сумлінно працювали на ниві народної освіти і були не байдужі до цієї справи. Митрополичою резолюцією на них покладались такі обов'язки: своїми порадами допомагати священикам керувати школами, знаходити кошти для розвитку шкіл, схиляючи до того заможних людей; тричі на рік оглядати школи свого округу, вести журнал і доповідати Консисторії про стан шкіл та кількість учнів; співпрацювати з благочинними та членами Духовних правлінь у напрямку поліпшення утримання народних шкіл; готувати для Консисторії річні звіти про стан церковного шкільництва. Винагородою за таку працю і своєрідною компенсацією витрат при огляді шкіл було для спостерігачів першочергове право на нагороди (на рівні з членами Консисторій). Для виконання цієї резолюції Київська консисторія розробила і розіслала усім спостерігачам церковнопарафіяльних шкіл спеціальну інструкцію. У дев'яти її пунктах були прописані обов'язки та повноваження спостерігачів [5].

Одночасно із запровадженням посади спостерігача за ЦПШ, в Київській духовній Консисторії було відкрито училищний стіл (п'ятий). Завідування цим відділом доручено кафедральному протоієрею Івану Скворцову та ключарю Собору протоієрею Григорію Крамареву. Це було єпархіальне управління церковнопарафіяльними школами. Туди надходили усі повідомлення про школи, їх потреби, відомості про кількість учнів, про діяльність вчителів, про шкільні приміщення і т. ін. Звідти виходили розпорядження про влаштування шкільних справ, про уніфікацію шкільного життя. Там готувалися подання

митрополиту про нагородження кращих учителів і найсумлінніших парафіяльних священиків.

Сам Київський митрополит Арсеній показував взірць піклування про народні школи. Не обмежуючись одними розпорядженнями, він уважно слідкував за розвитком церковних шкіл, особливо в бідних парафіях. «Киевские Епархиальные Ведомости» в 1861 році помістили інформацію про те, що «330 обедных детей обучаются чтению по книгам, пожертвованным Его Высокопреосвященством, 600 детей уже обучаются чтению, пользуются книгами, разосланными от него же в сельские школы для раздачи более успевшим в них. В числе 600 экз. упомянутых книг: 200 экземпляров книги «О вере и жизни христианской», 200 экземпляров – размышления о воскресном дне и 200 экземпляров книг под названием «Училище благочестия» [12]. Вітаючи вірян з наближенням Нового року (1861 р.), митрополит пожертвував 10000 руб. як благословіння і подарунки тим сільським парафіянам, які відзначаються благочестям і діти яких навчаються в народних школах.

Увага митрополита до освіти народу була співзвучною з суспільною думкою про необхідність поширення освіти серед народу. Проект плану влаштування народних училищ активно обговорювався в різних суспільних колах. Свої зауваження духовенство Київської єпархії виклало в «Киевских епархиальных ведомостях» 1863 року (№15). Щодо першого і другого параграфів, то зауваження зводились до уточнень деяких формулювань. Наприклад: «сельское общество» пропонувалося називати «приходом» та ін.

Значно більше міркувань викликало положення обговорюваного проекту про відношення священика до школи в своєму приході. За проектом, він мав бути тільки вчителем одного предмету – Закону Божого. Йому не надавалось право голосу ні при виборі учителя, ні попечителя; від нього не вимагалось ніяких відомостей про стан парафіяльного училища; він не мав права участі у нарадах з приводу джерел фінансування, поліпшення навчальної та господарської частин училища. При цьому згадувався німецький досвід: і в лютеранських, і в католицьких приходах школа перебувала у віданні

священика. Тому в параграфи 4, 8 і 9 пропонувалось ввести доповнення про те, що постійний і безпосередній нагляд за благоустроєм народного парафіяльного училища покладається головним чином на парафіяльного священика, для якого ця функція є найбільш органічною. В містах кількість училищ мала відповідати кількості парафій, які були автономними в справі влаштування училищ. А тому пропонувалися зміни і в §16-23 про утримання училищ. Зокрема йшлося про те, щоб збір коштів для фінансування навчального закладу здійснювався парафією і був у її віданні, а гроші для запасного училищного капіталу збиралися б з усього міського чи сільського товариства.

У проекті йшлося і про формування керівного складу народних училищ, зокрема пропонувалося не шукати сумлінних попечителів, а передати їх у відання парафіяльних рад, які б з парафіяльного священика і 3-4 виборних найавторитетніших вірян утворили училищну раду для здійснення наглядових функцій. Були висловлені побажання і щодо формулювання §42 про призначення та звільнення вчителів, що за проектом документу було прерогативою директора. Пропонувалося це право залишити виключно у відданні парафіяльної училищної ради. Стосовно заробітної платні вчителю, то пропонувалося встановити мінімум в 60 руб. сребром, надання квартири та допомоги хлібом. Будь-які інші доплати могли встановлюватись сільською чи міською громадою добровільно. Вносились також пропозиції про те, щоб учительський стаж для випускників семінарії урівняти зі священнослужінням. Доповнення стосувалися і порядку нагородження: священики-законовчителі за 10-літню сумлінну службу мали нагороджуватись медалями на Олександрівській стрічці, а за 20-річну – орденом Св. Анни 3-го ступеня. Вносилися доповнення і в §§73-75 про відкриття приватних училищ та недільних шкіл. Зокрема, пропонувалось віддати їх під нагляд місцевої училищної ради.

Було підмічено, що в частині проекту про кадровий склад училищ навіть не згадувалось про те, що вчитель народного училища повинен бути високоморальним і показувати дітям взірець поваги до релігії і виконання

християнських обов'язків. У §38 уся моральність учителя визначалася «строгим порядком, справедливістю и уважением к закону», але як цілком логічно було зазначено, у такому формулюванні моральність не проглядалася. Тому пропонувалось прописати, що за аморальну поведінку вчителів потрібно негайно звільняти з посади.

У проекті планувалося і таке: для управління народними училищами кожної губернії та контролю за вчителями призначати директора училищ губернії (§77-80). Та, враховуючи географічні чинники, розкиданість сіл і містечок на значній віддалі, бездоріжжя, духовенство єпархії зазначало, що одному посадовцю особисто контролювати роботу народних шкіл буде не під силу. Було висловлене припущення, що укладачі проекту турбувались не стільки створенням ефективного управління училищами, скільки зосередженням його у відданні тільки міністерства народної освіти, тобто це була свідома спроба відсторонити духовенство від участі в управлінні шкільною справою. Натомість пропонувалося завідування училищами не зосереджувати в руках одного посадовця якогось відомства, а віддати його губернській училищній раді, яку б складали представники різних частин губернського управління. До ради могли б входити: єпархіальний архієрей, губернатор і попечитель навчального округу, а де його нема, там третім міг би бути почесний попечитель губернської гімназії.

Було наголошено, що якщо освіта народу повинна мати релігійно-моральне спрямування, то логічно, щоб головою училищної ради був єпархіальний архієрей, який через парафіяльних священиків може безпосередньо впливати на місцеві училищні ради, а під час оглядів єпархії може особисто, більше за інших членів губернської ради, вникати в стан та проблеми народної освіти. Окрім контролю губернської ради, необхідним є ближчий, повітовий нагляд над школами. Такий нагляд в Київській губернії уже запроваджений і здійснюється він спостерігачами за церковнопарафіяльними школами з священиків, які і могли б замінити передбачуваних проектом (§83-85) помічників директора училищ, що звільнило

б сільські товариства від виплати їм заробітної платні. І знову в якості підтверджувального аргументу наводився німецький досвід, зокрема йшлося, що в герцогстві Баденському подібні спостерігачі з духовенства обираються кожні шість років.

Таким чином, висловлені духовенством Київської єпархії зауваження [4] на проект плану влаштування народних училищ стосувалися посилення впливу православного духовенства на освіту народу. Чимало пропозицій було враховано так як саме парафіяльне духовенство вже мало значний досвід створення шкільної мережі.

У пресі початку 1860-х років досить часто зустрічались скептичні міркування щодо участі православного духовенства у поширенні освіти серед народу. «Киевские епархиальные ведомости» у №7 за 1861 рік відповіли на критичну публікацію в №3 журналу «Воспитание» за цей самий рік. Невідомий автор писав у «Воспитании»: «Кроме священников, я не вижу никого, кто мог бы открывать школы грамотности в селениях. А так как от священников трудно ожидать этого, то значит §6-й проекта о преобразовании средних и низших учебных заведений так и останется §6-м, а дело распространения грамотности нисколько не подвинется вперед, по крайней мере в настоящее время. В газетах писали, что в некоторых губерниях священники (не все разумеется, один, два – не больше) открыли школы и обучают крестьянских детей безвозмездно. Очень может быть; но факт этот ничего не доказывает; выводит из этого то заключение, что и другие священники будут открывать школы, решительно не возможно. В губернии, положим, 1000 церквей, и, полагая, по одному священнику при церкви, – 1000 священников; из них 10 завели школы, а остальные 990 и не думали и думать не хотят об этом. Так разве из того, что 10 священников завели школы, можно заключить, что и остальные сделают тоже самое? Конечно, гипотезы можно создавать какие угодно, да что толку из этого?» [4, 264]. У відповідь «Киевские епархиальные ведомости» опублікували відомості про кількість шкіл, безплатно відкритих священиками Київської єпархії у 1859 і 1860 роках. Ці відомості супроводжувались такою припискою:

«... предоставляем всякому по этим цифрам судить, на сколько справедливы некоторые журнальные мнения о русском православном духовенстве» [4, 264].

Представимо ці відомості так:

Назви повітів	Кількість сільських	В 1859 р.				В 1860 р.			
		К-сть	Учнів	Учениць	Разом	К-сть	Учнів	Учениць	Разом
Бердичівський	112	11	143	51	194	94	1066	284	1350
Уманський	94	9	198	72	270	68	928	133	1061
Уман. військ. поселення	50	-	-	-	-	36	573	171	744
Канівський	102	11	270	72	342	65	1124	234	1358
Черкаський	90	34	168	31	199	67	935	122	1057
Васильківський	81	5	185	56	241	67	1363	333	1696
Радомишльський	78	21	387	116	503	61	837	199	1036
Звенигородський	87	13	231	28	259	67	1673	133	1806
Сквирський	91	16	274	30	304	79	1044	123	1167
Липовецький	105	20	236	62	298	82	1088	397	1485
Таращанський	102	26	466	73	539	59	865	110	975
Київський	110	14	243	60	303	74	1275	376	1651
Чигиринський	83	4	112	44	156	66	901	245	1146
Разом	1165	150	2913	665	3608	885	13670	2860	16532

Наведені числові показники переконливо свідчили про збільшення уваги до церковного шкільництва. Якщо у 1859 році при 1165 православних сільських церквах єпархії діяло 150 шкіл, то у 1860 році їх налічувалось 885, тобто кількість шкіл при сільських церквах збільшилось майже у 6 разів. А кількість учнів таких шкіл збільшилась з 3608 до 16532 осіб, тобто у 4,5 рази.

В Уманському повіті разом з військовопоселенськими сільських церков налічувалось 144 і шкіл у 1859 році діяло тільки 9. У 1860 році шкіл

налічувалось 104, тобто їх кількість збільшилась в 11,5 рази. А кількість учнів з 270 у 1859 році збільшилась до 1805 осіб, тобто більше як у 6 разів.

Збільшення кількісних показників, як видно з наведених даних, було досить значним. І така відповідь на закиди про роль сільського парафіяльного духовенства у поширенні шкільної освіти була найвагомішим аргументом.

Про успіхи розширення мережі шкіл для народу доповідалося імператору. На тексті доповіді Обер-Прокурора Св. Синоду від 22 лютого – 15 квітня 1861 року 4 червня того ж року була накладена така монарша резолюція: «Об успехах по этому делу и по прочим епархиям доноситъ мне ежемесячно». Це означало щомісячний збір інформації про розвиток церковного шкільництва. З огляду на таку волю царя, Св. Синод своїм визначенням від 9 червня – 3 липня 1861 р. постановив: «Объявить циркулярными указами (от 26 июля того же года за №2921) всем преосвященным епархиальным архиереям Высочайшее повеление о представлении Е. И. В. ежемесячно сведений об успехах народного образования, предписать им, преосвященным, чтобы они, каждый в своей епархии, ежемесячно к 1 числу непременно представляли Св. Синоду краткие сведения: а) сколько именно, к тому месяцу, за который представляются сведения, состоит в епархии училищ при церквях, и сколько было в них учащихся; б) сколько вновь в течение этого месяца открыто таких училищ, и сколько поступило в них учеников и учениц; в) кем открыты эти училища, и где они помещаются – в домах ли священнослужителей, или в домах прихожан, и г) о всех тех бывших в течение месяца случаях, которые по отношению к означенным училищам заслуживают особенного внимания» [8]. На виконання цього розпорядження Київська Консисторія зобов'язала благочинних м. Києва і Київського повіту та Духовні правління, щоб вони зібрали з парафіяльного духовенства усі відповідні відомості про школи в одну відомість загальної для усіх форми і до 15 вересня 1861 року представили її до канцелярії Консисторії. А потім під страхом суворого покарання щоб представляли таку відомість щомісячно до 15-го числа.

В узагальненому вигляді щомісячні відомості про церковнопарафіяльні школи в Уманському повіті за 1862-1865 роки представимо так:

Місяці року	1862 р.			1863 р.			1864 р.			1865 р.		
	К-сть шкіл	Учнів	Учениць	К-сть шкіл	Учнів	Учениць	К-сть шкіл	Учнів	Учениць	К-сть шкіл	Учнів	Учениць
Січень	98	1740	387				98	2309	574	98	2362	574
Лютий	98	1742	387				98	2309	574			
Березень	98	1829	404									
Квітень	98	1829	404				98	2309	574			
Травень	98	1890	442							98	2366	574
Червень	98	1890	442									
Липень	98	1890	442				97	1352	574			
Серпень												
Вересень				87	1694	454						
Жовтень					1968	480						
Листопад	98	1890	442		1694	454	97	1352	574	97	1352	574
Грудень	98	1925	442		1694	454	98	2342	574			

З наведених, не зовсім повних, даних видно, що найбільша наповнюваність шкіл була в листопаді-грудні, у холодні ж зимові місяці кількість школярів зменшувалась, а у травні-жовтні зривувались, згодом, цифрами травня місяця.

У зведеній відомості, яку протоієрей Аполоній Стаховський 10 січня 1861 року подав до Київської Духовної Консисторії, зазначалося, що в Уманському повіті до 1-го грудня 1860 р. було відкрито 98 шкіл з 2111 учнями (1724хл. і 387 дів.). В узагальненому вигляді дані по 5 і 6 благочинницьких округах [10] представимо так:

№ п/п	Назви нас. пунктів, у яких	Дата відкриття школи	К-сть учнів	Хто повідомив
----------	-------------------------------	-------------------------	-------------	---------------

	відкриті школи			
1.	с. Коржова	1860 р.	18 хл.	Благочинный
2.	Коржовий Кут	1860 р.	21 хл.	Феофілакт
3.	Оксанина	—	91 хл. + 34 дів.	Антепович
4.	Вільшанка	—	8 хл.	(6-й округ)
5.	Дубова	—	11 хл. + 4 дів.	—
6.	Текуча	—	31 хл.	—
7.	м. Ладижинка	—	9 хл.	—
8.	Городниця	—	12 хл.	—
9.	Рижавка	—	16 хл. + 1 дів.	—
10.	Черповоди	—	10 хл.	—
11.	Томашівка	—	10 хл. + 4 дів.	—
12.	Фурманка	—	10 хл.	—
13.	Ропотуха	—	10 хл.	—
14.	Шарин	21 листопада 1860 р.	10 хл.	—
15.	Кузьмина	1 лютого 1860 р.	23 хл.	Благочинный
	Гребля	1 лютого 1860 р.		
16.	Кожухівка	1860 р.	8 хл.	Гавриїл
		—		Дзбановський
17.	Вербовата	1861 р.	10 хл.	(5-й округ)
18.	Голяківка	1860 р.	10 хл.	—
19.	Розсішки	1859 р.	15 хл.	—
20.	Заячківка	1 вересня 1860 р.	11 хл.	—
21.	Погоріла	1 січня 1861 р.	12 хл.	—
22.	Колодисте	1860 р.	8 хл. + 4 дів.	—
		1860 р.		
23.	Посухівка	1 лютого 1860 р.	15 хл. + 5 дів.	—
24.	Юрківка	1 березня 1860 р.	19 хл. + 9 дів.	—

25.	Максимівка		8 хл. +1 дів.	—
26.	Синиця		12 хл.	—
27.	Осітна		10 хл.+ 4 дів.	—

Як видно, у 27 населених пунктах 5 і 6-го благочинницьких округів Уманського повіту навчалось 493 учні (427 хл. і 66 дівчаток). З повідомлень благочинних про час відкриття шкіл узагальнимо, що з 27-ми шкіл 24 відкриті 1860 року.

Щодо влаштування шкільних приміщень, то це вимагало більше часу. Протоієрей спостерігач за ЦПШ Уманського повіту Дмитрій Єльчуков у звіті 1868 р. доповідав Київському митрополиту Арсенію про таке: у деяких селах відсутні шкільні будинки, а учні навчаються в найманих парафіянами приміщеннях, які, до того ж, не відповідають нормам. І назвав 15 сіл – Городецьке, Ксьондзівка, Лащова, Рубанка, Ризина, Вербовата, Посухівка, Левківка, Коржовий Кут, Коржова, Росоховатець, Криві Коліна, Павлівка, Танське і Поташ. Завдячуючи його агітаційним і переконливим бесідам з вірянинами, а також старанням парафіяльних священиків, шкільні приміщення були влаштовані в таких населених пунктах повіту:

1. Притика, священик Іоанн Саббатовський;
2. Кочержинці, священик Олександр Підгурський;
3. Тальянки, священик Тимофій Зубачевський;
4. Вишнопіль, священик Тимофій Мовчанський;
5. Березівка;
6. Антонівка;
7. Русалівка, священик Никифор Лещенецький;
8. Сичівка, священик Василій Оппоков;
9. Розсішки, священик Олексій Левицький;
10. Орадівка, священик Іоанн Моссаківський;
11. Ліщинівка, священик Стефан Тацієвський;
12. Кузьмина, священик Гавриїл Робаковський;
13. Верхнячка, священик Василій Григорович;

14. Текуча, священник Іоанн Павловський;
15. Черповоди, священник Іоанн Славінський;
16. Заячківка, священник Платон Кисілевич;
17. Перегонівка, священник Іоанн Гирич;
18. Дубова, священник Василій Юшкевич;
19. Полонисте, священник Семен Чижський.

Зі світських осіб, які сприяли влаштуванню шкільних будівель, повітовий протоієрей відзначив волосного писаря Є. Левашова. Як зазначено у звіті, він «своим собственным старанием построил школы в четырёх селениях, в Городнице, Колодистом, Рыжавке и Перегоновке, а кроме сего весьма много способствует к побуждению крестьян-собственников к безостановочной уплате жалования учителю и отдаче в школы крестьянских детей» [11, арк. 1]. Наголошуючи на своїх заслугах, Дмитрій Єльчуков повідомляв, що з Божою допомогою переконав парафіян побудувати школи в селах Роги та Косенівка. Не мало посприям у цьому і волосний староста селянин-власник Автоном Штонз.

Ще у звіті відмічалось, що учителі під керівництвом місцевих священників навчають дітей «довольно удовлетворительно», а особливо відзначалась сумлінність учителя Вишнопільської школи колезького регістратора Никифора Юшкевича, який упродовж чотирьох років «весьма деятельно и с успехом занимается обучением детей» [11, арк. 2].

Таким чином, усе вищевикладене уможливило висновок про те, що православне духовенство Київської єпархії у 1860-х роках активізувало процес відкриття початкових народних шкіл. Суспільний інтерес до освіти народу напередодні реформ 60-х років XIX ст. та реформаційна хвиля підсилювалася в Київській єпархії неослабною увагою до церковних шкіл митрополита Арсенія. З 1860 року в єпархії була введена посада наглядача за ЦПШ, діяльність якого регламентувалась спеціальною інструкцією, розробленою Київською Духовною Консисторією. Ще одним стимулюючим чинником була участь духовенства в обговоренні проекту плану влаштування народних училищ.

Активізував духовенство і контроль за відкриттям шкіл. Усе це в комплексі сприяло активізації процесу відкриття церковних шкіл. На прикладі Уманського повіту, який був одним з найбільших серед 12-ти повітів Київської єпархії і на території якого було найбільше православних церков, показано що відкриття шкіл відбувалося швидше, ніж будівництво приміщень для них. І ще у 1868 р. 15 шкіл повіту функціонували у найнятих приміщеннях.

Дана стаття не з'ясовує повністю питання активності православного духовенства Київської єпархії у створенні освітньої мережі для народу. Аналіз відповідної статистики по інших повітах єпархії дозволить сформулювати однозначний висновок про стимулюючі чинники активності духовенства у 1860-х роках та про результати освітянської діяльності православних ієреїв.

Список використаних джерел

- 1.Булашев Г. Очерк деятельности по народному образованию Арсения (Москвина), Митрополита Киевского и Галицкого /Г. Булашев// Народное образование. – 1896. – Кн. 5. – С.63-90.
- 2.Драч О.О. Розвиток початкової освіти в Україні (1861-1917 р.р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / О.О. Драч. – Харків, 2001. – 19 с.
- 3.Заметка // Киевские Епархиальные Ведомости (далі – КЕВ). Прибавление. – 1861. – №7. – С. 264-265.
- 4.Замечание духовенства Киевской епархии на проект общего плана народных училищ //КЕВ. – 1863. Второй отдел. –№15. – С. 128-139.
- 5.Инструкция наблюдателю церковных сельских школ в Киевской епархии // Руководство для сельских пастырей. – 1861. – №15. – С. 390-392.
- 6.Официальные распоряжения //КЕВ. – 1861. – №2. – С. 21-23.
- 7.Перерва В.С. Церковні школи в Україні кінця XVIII – початку XX ст.: забутий світ. Т.1. Загальна частина / В.С. Перерва. – Біла Церква: видавець Пшонківський О.В., 2014. – 576 с.
- 8.Распоряжения и постановления //КЕВ. – 1861. – №12. – С. 105-106.

9. Степаненко Г.В. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук.: спец. 07.00.01. «Історія України» / Г.В. Степаненко. – К., 2002. – 19 с.
10. Центральний державний історичний архів України (ЦДІАК України) – Ф.127. – Оп. 998. – Спр. 25. – 62 арк.
11. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 998. – Спр. 129. – 2 арк.
12. Хроника // КЕВ. – 1861. – №1. – С. 39-40.

Mikhail YANCHUK

Uman

**CLERGIE'S ACTIVITY OF KYIV DIOCESE
IN REGARD TO OPENING RELIGIOUS SCHOOLS IN 1860S**

The article shows that due to the initiative of Kyiv Metropolitan Arseny the Orthodox clergy in the diocese actively involved into the process of expanding the network of religious schools for people. The factors that intensified the activities of the clergy were the introduction of the Kyiv Diocese office supervisor (observer) at church schools and the discussion of the draft plan of the schools functioning, which were reflected on the pages of the diocesan press. The paper mentions that despite the criticisms of skeptics on the participation of the clergy in the spread of education among people, the number of schools and students increased. Uman county statistics on opening schools shows the activity in arranging school premises in 1860s.

Key words: church schools, Kyiv Diocese, Uman county, public schools, charitable districts, metropolitan, school supervisor, canonical schools.

Михаил ЯНЧУК

г. Умань

**АКТИВНОСТЬ ДУХОВЕНСТВА КИЕВСКОЙ ЕПАРХИИ
В ДЕЛЕ ОТКРЫТИЯ ЦЕРКОВНЫХ ШКОЛ В 1860-Х ГОДАХ**

В статье показано, что по инициативе Киевского митрополита Арсения православное духовенство епархии активно включилось в процесс расширения

сети церковных школ для народа. Факторами, которые активизировали деятельность духовенства было учреждение в Киевской епархии должности наблюдателя церковных школ и обсуждение проекта плана открытия народных училищ, что нашло отображение на страницах епархиальной прессы. Подчеркнуто, что несмотря на упреки скептиков относительно участия духовенства в распространении образования среди народа, количество школ и учеников в них неустанно увеличивалось. На примере Уманского уезда наведена статистика открытия школ и показана деятельность духовенства по устройству школьных помещений в 1860-е годы.

Ключевые слова: церковные школы, Киевская епархия, Уманский уезд, народные училища, благотворительные округа, митрополит, наблюдатель школ, церковно-приходские школы.